

STIPKOVITS FERENC

Nehéz volt szlovénnek maradni

A tanulmányban a második világháború utáni néhány esztendőnek azokat az eseményeit kívánjuk számba venni, melyek komoly megpróbáltatásokat jelentettek a magyarországi szlovén nemzetiség számára, és választások elé állították őket. Az évezredes együttélésben megedződött - alig több mint négyezer főt számláló - szlovénságnak újabb présbe kerülve kellett átvészelnie a nehéz éveket Ausztria, Jugoszlávia és Magyarország találkozási pontja környékén lévő településeiken.

A front aránylag csendesen vonult át a vidéken. Az Ausztria felé továbbhaladó frontcsapatok felvonulási és utánpótlási területeként - felrobbantott hidak és hadműveletek miatt - mást jelentett itt a béke, mint az ország többi vidékén. Még tisztázatlanok a határvonalak, a déli szomszédhoz való viszonyulás, s a suttogó propaganda nem segíti a sokat szenvedett népet, hogy nyugalmit megtalálja. Lesz-e újabb Trianon, mit hoz az számukra? Sok volt a bizonytalansági tényező. Az ország határai csak ideiglenesek voltak. Ezeket az 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezmény szabta meg, az 1937. december 31-i állapotnak megfelelően.

A határvidék közállapotát jól mutatja Vas vármegye főispánjának a külügyminiszterhez írott 1945. V. 19-i jelentése: „Jelentem, hogy a Jugoszláviához visszacsatolt Muraszombati járásból a tisztviselőket 2-4 órás határidő alatt 20 kg-os csomaggal áttették a jugoszláv hatóságok a határon. A visszacsatolt területekről rendszeresen járnak át magyar területre fegyveres egységek és egyének, akik még a földreform végrehajtását is magakadályozzák azzal, hogy a szentgotthárdi járás jugoszláv terület lesz, ott a jugoszláv hatóságok fogják a végleges rendezést elvégezni. Ezen túlmenően az átszivárgó fegyveresek letartóztatásokat és elhurcolásokat is fogadosítottak nálunk. Letartóztatták a szentgotthárdi járás főszolgabíróját, dr. Olajos Józsefet és több községi közjegyzőt. Szombathelyen négy fegyveres Tito-partizán letartóztatási parancsot kísérelt meg végrehajtani azon az alapon, hogy a háborús bűnösöket a teheráni, moszkvai értekezlet határozata szerint ott kell bíróság elé állítani, ahol a bűncselekményt elkövették.”¹ De hogyan is alakultak a magyarországi szlovénok hétköznapijai?²

Az 1941. évi népszámlálás adatai alapján a magyarországi szlovénok a következő településeken éltek:

Alsószölnök	401 fő
Apátistvánfalva	774 fő
Felsőszölnök	1601 fő
Orfalu	263 fő
Permise	183 fő
Rábatótfalu	807 fő
Ritkaháza	202 fő
Szakonyfalu	636 fő
Összesen:	4867 fő

Az összlakosság nem egészen 7%-át jelentették, s csak egy településen, Alsószölnökön voltak túlsúlyban. A negyvenes évek kezdetétől főként iparosok vállaltak külföldön munkát, sokan közülük a Harmadik Birodalom eszmei hatása alá kerültek.

1941. november 3-án alakítják meg alsószölnöki szervezetüket, a Volksbundot 28 fővel, ifjúsági csoportot is alkotva.³ Hamarosan sor került a felsőszölnöki fiókszervezetük megalakítására is.⁴ A kisszámú németiség Felsőszölnökön vegyes házasságokban élt a szlovénokkal, s a község jól működő fúvószenekearában is szerepeltek. Nagyvalószínűséggel a zenekar révén lett népesebb a Volksbund-szervezet, mint ahányan magukat németnek vallották. Ez derül ki a földosztás és a kitelepítés időszakának irataiból.⁵

A németek kitelepítésének feladatát a potsdami értekezlet döntésének megfelelően a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra bízta. Az egymást követő magyar kormányok ezen tevékenységét egészen 1947. februárig a SZEK határozta meg és felügyelte.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által létrehozott Népgondozó Hivatal - 3820/1945. ME. számú rendelettel szabályozott - tevékenysége körébe utalták a hazai németiség múltbéli politikai magatartásának vizsgálatát. A felülvizsgálat során az alábbi kategóriákat állították fel:

1. az érintett személy hitlerista szervezetben vezető szerepet töltött be, vagy önként belépett az SS-be;

2. az érintett személy hitlerista szervezet tagja volt, vagy ismét felvette német hangzású nevét;

3. az érintett személy, bár hitlerista szervezetnek bizonyíthatóan nem volt tagja, de azok célkitűzéseit támogatta;

4. az érintett személy hitlerista szervezet tagja és támogatója nem volt. Ezen alapelveknek megfelelően olyan túlzások is kialakulhattak, amelyek következtében Felsőszölnökön 200 főt ítéltek a kitelepítendő körébe.⁶ A SZEK mellett működő jugoszláv misszió és az MSZAF helyi képviselői kezdeményezésére felülvizsgálták e névsorokat. Az 1946. áprilisi Vas megyei kitelepítési akcióból, így Felsőszölnökön mindenkit mentesítettek. Indok: „vendekkel való vegyes házasság, németül tudás hiánya”.⁷ Alsószölnökről viszont 103 németet telepítettek át Németországba. A kitelepítési folyamat időben egybeesett a nemzetiségi összeírás és a nemzetiségi oktatás bevezetésének előkészületeivel. Nyilvánvaló, hogy sok egyéb mellett ez is befolyásolhatta az élők reakcióit. Aki csak tudott, igyekezett a külsőségekben magyarnak látszani. Bírósági ítélettel felelősségre vonható bűnös nem volt a helyi németek között, szervezeteiknek nem voltak a lakosság békéjét veszélyeztető tetteik, így könnyen megbocsátottak nekik a velük egy faluban élők.

1945. október 16-án a Rába menti szlovénok nevében - 14 aláírással - levelet írnak Vorosilov marsallhoz, a SZEK elnökéhez: „Mi, Rába menti szlovénok, akik a Trianoni békeszerződés szerint a monostori körzet déli részében élünk, a demokratikus föderatív Jugoszláviában élő szlovénokkal egy nemzetet alkotunk, és szlovén nyelven beszélünk, kérjük Excellenciádat, járjon közbe a Magyar Nemzeti Kormányánál, hogy állítsanak fel iskolákat, amelyekben a tanítás szlovén anyanyelvünkön folyik a mi szlovén falvainkban. (Itt a falvak felsorolása következik.) Kérésünkkel együtt megküldjük a Magyar Kormányhoz intézett levelünk fordítását.”⁸

Ezt a levelet követi november 7-én a szentgotthárdi járási MKP helyiségében felvett panaszos jegyzőkönyv, melynek aláírói között néhány név megegyezik a Vorosilov tábornoknak írt levél aláíróival. A mindkét helyen aláírók a Magyarországi Antifasiszta Szlovák járási szervezetének vezetői voltak.⁹ Nyilvánvaló, hogy ezek az ügyek a békeszerződés nélküli országban nem véletlenül generálódtak. Volt ennek valós alapja, de egyéb szándék is könnyen felfedezhető benne.

1946. március 18-23. között összeírják az országban élő nemzetiségi lakosokat, így a délszláv nemzetiségű állampolgárokat is, a 2280/1946. ME. számú rendelet alapján. Még a

rendeletet megelőző hetekben több cikk foglalkozik a megyei sajtóban az új nemzetiségi törvénnyel és a belőle következő iskolaügyekkel. Kiemelték, hogy „A kormány úgy rendelkezett, hogy saját anyanyelvükön kell oktatásban részesíteni Magyarországon az egyes nemzetiségekhez tartozó tanulókat. Az anyanyelvi oktatást állami iskolák létesítésével és fenntartásával, illetve államsegély nyújtásával biztosítják.”¹⁰

A nemzetiségi lakosság összeírását a községi képviselőtestületek által kijelölt, arra alkalmas összeíróbiztosok-a nyelvet jól beszélő pedagógusok - végezték el. A miniszterelnöki rendelet lehetőséget adott arra, hogy az összeíróbiztosokkal a nemzetiségi szövetség által delegált ellenőrzőbiztosok is részt vegyenek a munkában mint a törvényesség társadalmi őrei, a nemzetiségi lakosság érdekeinek garانتálói. Ez a kitétel csak lehetőségként maradt meg, erre utal a következő jegyzőkönyvi részlet, amely mindhárom körjegyzőségénél a tapasztalatok összegzésénél előfordult: „Megállapítjuk, hogy a délszláv nemzetiségű lakosoknak helyben társadalmi vagy művelődési szervei, egyesületei, intézményei nincsenek, tehát ilyen lakosok összeíróknak nem voltak javaslatba hozhatók. Ilyen javaslatot a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontjának szentgotthárdi szervezete sem adott be, így az elrendelt nemzetiségi összeírást ellenőrzőbiztosok közreműködése nélkül kell végrehajtani.”¹¹

Az összeírást eleve meghatározta az a hangulat, amelyben megtörtént. A sutogó propaganda igyekezett a meglévő bizonytalanságot még inkább elmélyíteni. „Ha valaki szlovénnek vallja magát, akkor számolnia kell a kényszerkitelepítéssel, átadják őket a jugoszlávoknak.” „Ha magyarnak vallja magát, akkor a végleges elmagyarosításnak néz elébe az egész családja.” Az előbbiekről és a hozzá hasonló rémhírekről ír a Szabad Nép is, mint példáról, ami a számbavétel eredményességét kétségessé teheti.¹²

Az összeírás nem annyira az adatok újszerűsége, mint inkább azok tartalma miatt vált problémák forrásává.

Kiderült belőle, hogy mindenki magyar nemzetiségűnek, de szlovén anyanyelvűnek vallja magát. Természetesen ennek a sajátos válaszádnak a lényege az 1940-es évek történelmi viharaival függ össze. Az 1941-es népszámlálás nemzetiségi bevallásából származó hátrányok a németek kitelepítése (a csehszlovák-magyar lakosságcsere) közismertek voltak.

Már az összeírás kezdetén feltűnt a bevallás sajátos formája, ami eltért az előző (1930-1941) népszámlálások formájától. A közigazgatás vezetőinek ajánlására tettek is kísérletet az összeíróbiztosok arra, hogy mindenkit bátorítsanak a korábbihoz hasonló, őszinte bevallásokra, de a megkérdettek hajthatatlanok maradtak. Így lettek szlovén anyanyelvű, de magyar nemzetiségű állampolgárok 1946-ban a hazai szlovénok.

Fontos körülmény - minthogy akkoriban lényeges hatással volt a nemzetiségi lakosságra - a már említett nemzetiségi oktatás ügyének kérdése.

A háborút követően 1945. október 30-án jelent meg a 10030/1945. ME. számú rendelet, amely a nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatását szabályozta. Ez a jogszabály legalább tíz tanuló jelentkezésétől tette lehetővé a nemzetiségi oktatást.

1946. február 1-jén a 300/1945. ME. számú rendelettel szabályozták az egyes nemzetiségekhez tartozó tanulók anyanyelvi oktatását, s ezt állami iskolák létesítésével és fenntartásával, illetve államsegély adásával kívánták biztosítani. A rendelet értelmében „Már 20 nemzetiségi tanuló esetén új iskola állítandó fel. Tíznel több tanulónak pedig (több község) internátussal összekötött körzeti iskolát kell felállítani. Középiskolát is állítanak fel, ha a jelentkezők száma eléri a magyar középiskolák létszámának egyharmadát. Mindehhez tanítói tanfolyamokat szerveznek.”¹³

Ha végiggondoljuk a nemzetiségi iskolaügyre vonatkozó elképzeléseket, nem nehéz megérteni a bizalmatlanságot a nem magyar lakosság körében az előbbieken tárgyalt összeírások szándékát illetően. Ugyanis a vizsgált területen mindig-is magyar volt az oktatás nyelve. A beszélt nyelv szlovén tájnyelv, amely jelentős eltérést mutat az irodalmiától. A családban, a faluban szlovénul érintkeztek az emberek, a falu határán túl pedig a magyart használták szóban és írásban egyaránt. Az oktatásban magyar vagy nemzetiségi tagozatra lehetett jelentkezni. Az átmenetre lehetőséget nem kívántak adni. Az összeírást követő feladat az iskolaköteles tanulók szlovén nyelvű oktatásának megszervezése volt, ami nem is bizonyult egyszerűen megoldhatónak. A helyzetet csak súlyosbította, hogy a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja járási tagozatától hosszú panasz indult útjára a nemzetiségi nyelv oktatásáról szóló 68.000/1945. VKM rendelet végre nem hajtásáról. Ugyanez-némi túlzással - Ljubljánában a *Slovenski Poročevalec* (Szlovén Híradó) című újságban, „A Rába menti szlovén kisebbség eltaposása” címmel,¹⁴ illetve a Vajdasági Népfrent *Magyar Szó* című lapjában is megjelent.

Az iskolai beíratások eredménye:¹⁵

népiskola helye	betratkozottak	nem jelent meg	magyar tagozatra	szlovén tagozatra
Apátistvánfalva (rk.)	144	13	144	-
Felsőszölnök (állami)	282	10	281	1
Rábatótfalu (rk.)	126	-	126	-
Szakonyfalu (rk.)	120	-	120	-
Alsószölnök (rk.)	98	-	96	2
Vashegyalja (rk.)	51	4	48	3
	821	27	815	6

(Egyébként hasonló helyzet alakult ki a megye horvát nyelvű településein is.)

Ezek után az MSZAF korábban bemutatott jelzésein már többen elgondolkodtak, bár ugyanazt az iskolatípust szerette volna a tanfelügyelet is - a VMK útmutatásainak megfelelően - megszervezni. A nép pedig szabad akarata kinyilvánítása után a magyar tagozatú, a szlovén nyelvet idegen nyelvként tanító iskolába íratta gyermekét. (Ezt a konstrukciót kezdetben szóba sem hozták.) Bár a fordított megoldás választása megoldhatatlan feladat elé állította volna a tanügyi igazgatást, hisz így sem elég a szlovénul tanítani tudó pedagógus.

A békeszerződést előkészítő tárgyalásoknak érthetően nagy publicitása volt. Az Ausztria és Jugoszlávia felőli határaink megállapításáról folytatott vitában a kapott javaslatot (diktátumot) senki nem vonta kétségbe a külügyi bizottságban. A *Szabad Nép*¹⁶ „A magyar békeszerződés tervezete” című cikke tartalmazta a tervezet leglényegesebb kérdéseit.¹⁷ A szlovén lakosság tulajdonképpen megnyugodhatott volna, hisz a trianoni határon belül éltek, de a jugoszláv koncepciót jelző, a néprajzi határokat figyelembe vevő elképzelés az előbbieknél ellentmondani látszott.

A *Szabad Vasmegye* című lap például arról tudósított, hogy a párizsi magyar jugoszláv békedelegáció között baráti tárgyalás folyik a jugoszlávok által javasolt lakosságcsereéről és pénzügyi egyezményről. Az egyezmény lényegéről csak azt írják meg: „...kölsönösen nem haladhatja meg a 40 000 főt. Az áttelepítésre jelentkezőket szabad véleménynyilvánítás alapján jelölik ki. Az áttelepülési szerződés aláírása után egy évvel kezdődhet és három évig tarthat a folyamat. Az átköltözők magukkal vihetik ingóságukat. Az itt maradó ingatlanaikat az állam, amelyet elhagynak, megtéríti.”¹⁸

A párizsi békekonferencián a jugoszláv és magyar küldöttek többször is tárgyaltak a lakosság kicserélésének lehetőségéről, mint olyan módszerről, amely véget vetne a mindkét országot szorongató kisebbségi problémának. „Végül azonban semmiféle intézkedés nem történt - e terv végrehajtására.”¹⁹

A lakosságcsereire vonatkozó sajtóutalások nem hatottak kedvezően a magyarországi délszláv nemzetiségekre. Nem volt vitás a nemzetiségi nemzeti öntudata, szimpátiája az új jugoszláv renddel kapcsolatban, de a gazdaságilag elmaradott agrárállam és a proletárdiktatúra s amit az emberek erről tudhattak, nem sarkallta őket semmiféle lakosságcsere felé.

Az 1947. február 10-i békekötést higgadt és mértéktartó véleménynyilvánítások fogadták a határvidéken. Tulajdonképpen ezt a hangulatot sugallták az újságok is. Míg a szlovén nemzetiség fellélegzett - az őt érintő határ-megállapítás a várt, kedvező fordulatot hozta -, addig ők is, a magyarsággal egyetemben döbbenettel fogadták a békeszerződést. Az új államnak egy korábbi rendszer bűneit sújtó diktátum terheit kellett magára vállalnia.

A Kominformban 1948. június 27-én bekövetkezett szakadás a határmenti szlovén falvak rövid ideig tartó nyugalma megbotlyogatta. A Vas megye című napilap július 10-i számában a következőket olvashatjuk: a Vas megyei délszlávok is a Jugoszláv KP vezetőinek politikája ellen foglaltak állást. „Az alsószölnöki délszlávok szervezete határozatot hozott, miszerint egyhangú helyesléssel veszik tudomásul az MDP állásfoglalását. Csatlakoznak a Tájékoztató Iroda határozatához. Levonjuk a tanulságot, és mi mindent elkövetünk, hogy ez nálunk ne forduljon elő. Üdvözlük Sztálin generalissimust, mert éberségével leleplezte az árulók tevékenységét.”²⁰ Szeptemberben pedig a magyar és jugoszláv külügyminisztérium jegyzéke és válaszjegyzékei kerülnek címlapra, amelyekben kölcsönös vádaskodások jelennek meg az egymás országaiban élő nemzetiségek elnyomásáról stb.²¹

Hogy valójában miként vélekedtek az emberek, nem tudni. Arról az időszakról ma sem szívesen beszélnek. A válaszkéréshez segítséget ad egy a pártközpontnak készült összegzés: „A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének 6 községben van szervezete Vas megyében. Köztük Alsószölnökon: 5 taggal, melyből 4 aláírta a Tájékoztató Iroda határozatát, helyeslően nyilatkoztak. (1 fő nem volt otthon.) Felsőszölnökon: 5 taggal; 2 aláírta támogatva, 1 nem (a kovácsmester). Rábatótfaluban: 6 taggal; 2 aláírta, 1 megtagadta (id. Berlics), aki a múltkor sem írta alá Brutyó elvtárs ittlétekor, sőt a fiát - aki aláírta - fölpofozta, otthon az asztalt összetörte mérgében. Kijelentése szerint csak a Délszláv Szövetségi Központtól van tudomásuk a Tito-ügyben. Annak dacára, hogy pártunk tagja, fegyelmet még nem indítottunk ellene, mert tekintélyes ember lévén ellenünk lázíthatja a többieket. Kérünk tanácsot a mihez tartás végett. 1 nem írta alá, mert semleges akar maradni. 1 nem írta alá, mert a „Vas megye” lehozta a nevét (Gáspár tanító) anélkül, hogy hozzájárult volna a korábbi aláírásgyűjtéshez. Apátistvánfalván: 6 taggal; de ez ideig a nagy esőzés miatt nem kapták meg a „nyilatkozatot.” Ritkaházán: 4 taggal; ahonnét még nem érkezett be a „nyilatkozat”. Ognyenovics központi vezetőségi tag ellen sehol nem voltak hajlandók nyilatkozni, úgy mint tették Rob ellen, arra hivatkozva, hogy hírét sem hallották.

A vend lakosság számához viszonyítva kevésnek találjuk az MDDSZ itteni szervezetének tagjait. Megítélésünk szerint attól félnek, hogy esetleg kitelepülésre kerülnek a Tito-események fejleményeként. Erre vonatkozóan sok aggályos megjegyzésükből lehet következtetni.”²² S közben azok, akiket többször is nyilatkozatra akartak bírni a ritkaháziak közül, inkább átmentek a határon Jugoszláviába, mint hogy lelkiismeretük ellen tegyenek.

Az emberek többsége nem tudja, nem érti, mi történik körülötte. Ösztöneire hallgatva újra rövidre zárja társas kapcsolatait, igyekszik családján kívül kevés időt tölteni. Ezt könnyen megteszi, hisz nehéz az élete, minden falat kenyérért meg kell küzdenie.

Jegyzetek

- 1 Vas megyei Levéltár (továbbiakban VamL.) Főispáni Elnöki iratok. 1945-46. XXI. 1.a./ 1.cs.
A belügyminiszterhez küldött jelentési kötelezettség során a 161.240/1946. L/3 szám alatt többek közt a következőket jelentik: „A Jugoszláviából 10-15-20-as csoportokban átjáró partizánok több ízben azzal vezették felfrre a lakosságot, hatóságainkat és rendészeti szerveinket, hogy magyar területeket a Rába vonaláig ők fogják megszállni, és parancsuk van ezen területen mindennemű fegyverzet, kinestári ruházat, felszerelés és katonai anyag összegyűjtésére.”
- 2 VamL. Alispán Elnöki iratok 1945-46. XXI. 1.a/1.
- 3 VamL. Szentgotthárdi járás főszolgabírói elnöki iratok, 47/1938. sz.
- 4 VamL. Alispáni elnöki iratok 384/1941.
- 5 VamL. Községi iratok. Felsőszölnök 1945-46. V. K. 15/5. cs.
- 6 VamL. Vas megyei Földhivatal, Telepítési iratok. 3.638/1945. sz.
- 7 Uo.
- 8 VamL. Főispáni Elnöki iratok 19456. XXI. 1./a./1.
Megjegyzésként szerepel a levél iktatásán hogy 1945. dec. 8-án átküldte Levuskin vezérőrnagy Tildy Zoltán miniszterelnöknek 1945 ME II./60 szám alatt.
- 9 VamL. XXXIII. fond F:26. 37 öe.
- 10 A nemzetiségi oktatás... *Szabad Vasmegye*, 1946. január 12.
- 11 VamL. Községi iratok Felsőszölnökön. 1945-46. V. K.15.8. cs.
Vallás és közoktatásügyi miniszterhez szóló felterjesztés 1946. márc. 29-én.
- 12 A magyar és jugoszláv nemzetiségi probléma. *Szabad Nép*, 1946. április 21.
- 13 Az iskolák ügye az új nemzetiségi törvény alapján. *Szabad Vasmegye*, 1946. január 30.
- 14 VamL. Tanfelügyelő Elnöki iratok 1945-46. XXIV. 502. a./1.
- 15 Uo.
- 16 *Szabad Nép*, 1946. augusztus 1.
- 17 Balogh Sándor. *A népi demokratikus. Magyarország külpolitikája 1545-1947*. Kossuth, 1982, 184-198.
- 18 Magyar jugoszláv lakosságcsere-egyezmény készül. *Szabad Vasmegye*, 1946. szeptember 15.
- 19 Paul Shoup: *A kommunizmus és a nemzetiségi kérdés Jugoszláviában*. 139.
- 20 Állást foglalnak a vas megyei délszlávok a JKP vezetőinek politikája ellen. *Vasmegye*, 1948. július 10.
- 21 *Szabad Nép*, 1948. június 29., *Vasmegye* 1948. szeptember 12.
- 22 VamL. XXXIII. fond F: 40.12. fa. 29. öe.

FERENC STIPKOVITS

IT WAS DIFFICULT TO REMAIN SLOVENIAN

The post-World War II fate of the barely 5 000-member Slovenian community of Hungary was fundamentally determined by two factors:

1) the decisions of the peace conference and 2) the split in the Moscow Cominform on June 27, 1948 followed by the anti-Yugoslavia campaign. As a result of the peace conference and to the relief of the Slovenians of Hungary-the population exchange between Hungary and Yugoslavia did not take place. The results of the nationality census and nationality education in 1946, however, reveal that most of the members of the Slovenian minority did not dare assume their nationality in the years of harassment.